

"Dat had ik niet gedacht, dat dat mogelijk zou zijn: op kapitalistische basis te produceren, de overheid daarvan te betalen en ook nog te zorgen dat de werklozen in leven blijven. Dat blijkt dus te kunnen. Maar hoe lang, dat is nog maar de vraag", aldus de radencommunist Jan Appel in zijn laatste interview. Op 4 mei 1985 is hij in zijn woonplaats Maastricht overleden, 94 jaar oud. ■

De in 1890 in Duitsland geboren Jan Appel is een van de belangrijkste grondleggers geweest van het radencommunisme. In Nederland genieten namen als Herman Gorter en Anton Pannekoek meer bekendheid. Dat is vooral te wijten aan Appels buitengewoon bescheiden karakter. Ook dit interview gaf hij slechts onder voorwaarde dat het zou gaan om zijn ervaringen, niet om zijn persoon. ■

Het radencommunisme is ontstaan in de Duitse revolutie van 1918 die een einde maakte aan de eerste wereldoorlog. Europa was een grote chaos. In Rusland werden felle gevechten geleverd tussen het revolutionaire Rode Leger en de contra's of 'Witrussen' die steun kregen van Franse, Engelse en Amerikaanse interventietroepen. In Duitsland kwamen arbeiders in opstand, aanvankelijk tegen de oorlog; maar al snel groeiden die opstanden uit tot een beweging van arbeidersraden die bedrijven bezetten voordat ze, veelal bloedig, werden neergeslagen. ■

Mobilisatie

Jan Appel was 24 jaar toen in 1914 de eerste wereldoorlog uitbrak. Net als zijn vader was hij actief lid van de Duitse SDAP.

-meer-

Als strijdbaar arbeider geloofde ook hij dat het uitbreken van de wereldoorlog het sein zou zijn voor een revolutionaire staking van het hele Europese proletariaat. De Tweede Socialistische Internationale had een daartoe strekkende motie van Wladimir Lenin en Rosa Luxemburg al in 1907 aangenomen. ■

"Ik kan me nog goed herinneren, hoe ik gemobiliseerd werd in een grote kolonne van drie of vierduizend mensen. Hoe de algemene stemming was is moeilijk te zeggen, maar wij als sociaal-democraten dachten laat ons maar eerst dat geweer in handen krijgen, dan zullen we wel eens zien wat er van de oorlog komt." ■

"De dag voor die mobilisatie was er in Hamburg nog een demonstratie tegen de oorlog geweest van een half tot een miljoen mensen. Ik heb daar ook meegelopen. Wij verwachtten dat de SDAP zou oproepen tot sabotage van de oorlog, dat we er niet aan mee zouden doen. Daar waren we min of meer op voorbereid." ■

"Maar toen we daar zo marcheerden naar de mobilisatiebestemming hoorden we twee of drie officieren hardop met elkaar praten. Wij luisterden daar met gespitste oren naar, want wij wisten niet wat er verder in het land gebeurde. Ze vertelden elkaar van de redevoering van keizer Wilhelm in de Rijksdag, de officiële oorlogsverklaring. En dat de Rijksdag die verklaring had ondersteund. Alleen Karl Liebknecht had tegen gestemd. De rest van de SDAP stemde met de conservatieven mee. Dat was voor ons een klap. Wij bleven als eenlingen aan ons lot overgeleverd. Als we in opstand zouden komen zouden we worden neergeschoten. Van een opstand of

algemene staking kon op dat moment dus niets meer terecht komen." ■

"In 1916 werd ik naar de loopgraven bij Verdun gestuurd. Achteraf is bekend geworden dat daar tweeëneenhalf miljoen mensen gedood zijn, in een krankzinnige poging die vesting te veroveren. Krankzinnige mensen die het commando hadden over miljoenen, om ze de dood in te jagen. Ik begreep al toen ik er kwam: 'Je komt hier niet levend uit of je moet er wat aan doen'. Dat besprak ik ook met iemand anders. Toen heb ik me eenvoudig door mijn hand geschoten. Niet verteld dat ik het zelf had gedaan. En zo kwam ik bij het front weg en weer terug in mijn beroep van scheepsbouwer." ■

Kolenzakken

In december 1917 kreeg ik werk als voorman op de Vulkan in Hamburg, een scheepswerf met honderdduizend arbeiders. Daar werden op dat moment vijf onderzeeboten gebouwd. Twee boten lagen al in het water, moesten alleen nog afgewerkt worden. Dat kwam maar niet klaar, omdat de arbeiders dat tegenwerkten. Immers, als het klaar was moesten ze naar het front. Dat was dus voorafgegaan aan wat nu volgt." ■

Jan heeft moeite met de vertelling, zijn geheugen komt nog maar in brokken naar boven. Dat zit hem dwars en dan breekt hij af, telkens als ik het gevoel heb dat hij een belangrijke conclusie wil trekken. Maar dat vindt hij dan juist zelf heel onbelangrijk. "Jij vraagt, maar ik weet niet of ik concreet antwoord heb", ver-

free-lance journalist
Jan Halkes
Harpstraat 35
3513 XA Utrecht
tel 030-340812
giro 4720484

JAN APPEL: HET LEVEN
VAN EEN RADENCOMMUNIST

pagina 4

zucht hij dan in zijn gebroken Nederlands met Duits accent. Maar het verhaal over Hamburg vertelt hij weer vol energie.■

"Op een maandag, november 1918, zaten we met de hele ploeg bij elkaar toen de kameraden uit Kiel -die pendelden elk weekend op en neer- eraan kwamen en vertelden dat de Duitse vloot in opstand was gekomen en teruggekeerd. Wij werden klaarwakker."■

"De vloot had van de keizer opdracht gekregen de eindoverwinning op Engeland te bevechten. Vanuit de oorlogshavens Kiel en Wilhelmshafen waren ze naar de Engelse kust vertrokken. De stemming onder de matrozen, vooral onder de ketelstokers -het waren nog stoomschepen natuurlijk- was slecht. Zij wisten: dit wordt onze ondergang, dit kunnen we nooit winnen. Twee uur tevoren was al een zeeslag geweest, onbeslist, maar met grote verliezen aan weerszijden."■

"Er waren al wat dingen voorgevallen. In plaats van de Duitse vlag hadden matrozen lege kolenzakken aan de mast gehesen. Daar waren een paar matrozen voor gestraft. Uit protest daartegen zetten de ketelstokers de machines stop. Geen vuur meer, geen stoom. Toen moest iedereen aan dek komen. Ze wisten wie het gedaan hadden. De kapitein, een baron of zoiets, riep enkele mannen naar voren. Hij deelde ze mee dat ze zich schuldig hadden gemaakt aan dienstweigering in oorlogstijd en schoot ze neer."■

"Maar dáár waren ze op voorbereid: De kapitein werd ook doodgeschoten. De officieren werden gegrepen en vastgezet. Het bevel werd overgenomen. Dat ging zover dat alle andere schepen dat ook

-meer-

deden. Dus dat moet van tevoren afgesproken zijn en voorbereid. Door de matrozen zelf, want partij of vakbond hadden ze niet. Voor de officieren moet het stilgehouden zijn want die moesten natuurlijk niet begrijpen dat dit hun einde zou zijn. Toen de vloot terugkwam werd het leger op ze afgestuurd. Maar de schepen hadden veel sterkere wapens dus die confrontatie liep op niets uit."■

Kaderleden

"Dat werd dus allemaal door die mensen uit Kiel verteld. Niemand van ons wist daar iets van. Wij zaten daar met een ploeg van vierentwintig. Arbeiders die blij waren dat ze niet naar het front hoefden, net als ik. Ze mochten mij wel omdat ik verantwoordelijk was voor het invullen van de werkstaten voor het stukloon. Daar had ik een zekere handigheid in."■

"Ik begreep dus, en die anderen begrepen dat ook, dat dit een mogelijkheid was voor een omwenteling. Want als de vloot begonnen was moesten anderen dat voortzetten. Ik was toen lid van een illegale organisatie van mensen uit de Sociaal Democratische Arbeiders Partij, die later de communistische partij, KPD, zouden vormen. Ik zei dus: Jongens, nou begint het, we moeten een vergadering beleggen, hier, in het bedrijf, en de zaak in beweging zetten. En toen kwamen er anderen bij, van andere ploegen en die zeiden, wees voorzichtig, laten we dat niet openlijk doen. Als we het bekend maken hebben ze macht over ons, en dan hangen we."■

"Er gingen ook stemmen op om een vergadering van kaderleden te

Free-lance journalist
Jan Halkes
Harpstraat 35
3513 XA Utrecht
tel 030-340812
giro 4720484

JAN APPEL: HET LEVEN
VAN EEN RADENCOMMUNIST

pagina 6

houden. Dat waren dus de lui van de metaalarbeidersbond die dat zeiden. Zo gebeurde het in feite ook. Maar tegelijk waren er een heleboel arbeiders die zeiden van: ik wil er ook bij zijn, ik heb ook wat te vertellen. Dus dat werd een 'kaderledenvergadering' van wel drie of vierhonderd man."■

"Ik riep op tot een staking, een algemene staking ook in andere bedrijven. Ik wist zo gauw ook niks beters. Daar kwam weerstand tegen: Dat kunnen we niet doen, we moeten eerst contact opnemen met de bond en de partij in Hamburg, die moeten daar dan over beslissen."■

"Ik begreep dat toen niet zo, nu wel. Die mensen waren bang dat we geïsoleerd zouden worden. Daar dacht ik toen niet aan. Nu ik meer dan zestig jaar ouder ben, snap ik dat wel. Maar toch, als je aan die angst toegeeft, dan gebeurt er uiteindelijk toch niets. Dus ik zei toen: 'Laten we vrijwilligers zoeken die naar het Besenbinderhof gaan en daar het voorstel van de algemene staking doorzetten.' De Besenbinderhof, dat was het kantoor van de vakcentrale in Hamburg. Nou, daar stemde iedereen mee in."■

"Achteraf denk ik nu, wat is dat een algemene staking? Dat is toch ook niks? We hadden geen wapens, we hadden niks. Als we een militaire macht tegenover ons kregen, wat dan?"■

Gekkenhuis

"Met zeventien vrijwilligers gingen we op weg. Om ongeveer negen uur 's ochtends kwamen we op de Besenbinderhof aan. Diskussie. Nee dat ging niet. Er was een senator van de Hamburgse gemeente-

-meer-

raad, die riep: 'Een algemene staking, op dit moment, dat is een idee uit het gekkenhuis!' Daar kun je nu om lachen, maar wij stonden daar en naar buiten toe was er nog niets bekend. En hij was de senator, de man van de politieke partij die dus zagezegd die algemene staking zou moeten leiden. Wij werden door dertien-duizend mensen gestuurd om dat te zeggen. En hij gaf ons een klap in het gezicht."■

"Maar wij wisten dat we een revolutie waren begonnen. Als we dat niet verder zouden doorzetten, dan zou het ons allemaal het leven kosten. Dat wist iedereen. En dat is wat mensen nodig hebben om een revolutie door te zetten."■

"Wij bleven doordiscussieren. Diverse bureaucraten kwamen erbij en gingen weer weg. Het was een discussie zonder eind toen tegen twaalf uur ineens grote groepen arbeiders van de werf Bloom und Voss het gebouw kwamen binnenlopen. Die waren intussen ook op de hoogte geraakt en, anders als op de Vulkan, hadden zij niet besloten af te wachten. Zij bestormden als het ware de Besenbinderhof. Onze discussie was in een keer afgelopen."■

"Dat kan je je niet voorstellen hoe een stormvloed door de hoofden van al die mensen ging. Dat was ongelooflijk wat er allemaal mogelijk was toen al die mensen losbarsten. Bij Bloom und Voss werd gezegd dat op de Vulkanwerf opstand uitgebroken was. Waarop zij in grote drommen naar de direktie gingen. En in de kantine gooiden ze de ketels door de ruiten van de keuken. Het eten was daar heel slecht."■

"Ik vertel dit, om te laten zien hoe uiteindelijk die revolutionaire omslag gaat, hoe moeilijk het is om uit een maatschappelijke ordening los te breken. Niet alleen op dit gebied, op elk gebied. Voordat dat in de hoofden van alle mensen doorzet, is er heel wat voor nodig."■

"Die vakbondsbestuurders en politici in de Besenbinderhof waren op gegeven moment verdwenen. Niemand miste ze. Er werd een vergadering belegd in de grote conferentiezaal van het gebouw. Toestemming werd daar al niet meer voor gevraagd. Daar dacht niemand meer aan."■

"Die grote zaal was knalvol. Er werden redevoeringen gehouden en op gegeven moment kwamen er matrozen met rode vaantjes aan hun pet. Mensen die er toen nog bij wilden moesten over de schouders van anderen om op het podium te komen. Als ik daar nog aan denk dan ga ik huilen." Jan kucht eens flink voor hij verder gaat.■

"Over een algemene staking werd niet meer gesproken. Dat stadium was al voorbij. Het was opstand. Nu waren er genoeg mensen die durfden. Al zou het hun leven kosten. Naar politiebureaux: stormenderhand werden die genomen en de wapens uitgedeeld."■

Verraad

De Duitse revolutie is uiteindelijk mislukt. De revolutionaire arbeiders beschuldigden de leiding van de SDAP van verraad. De SDAP had de macht overgenomen van de naar Nederland gevluchte keizer. De republiek was uitgeroepen en de SDAP wilde de nieuwe staatsmacht niet door massabewegingen laten ondermijnen.■

free-lance journalist
Jan Halkes
Harpstraat 35
3513 XA Utrecht
tel 030-340812
giro 4720484

JAN APPEL: HET LEVEN
VAN EEN RADENCOMMUNIST

pagina 9

De revolutionaire vleugel van de SDAP besloot toen tot de oprichting van de KPD, de Kommunistische Partei Deutschland. Jan Appel was een van de eerste leden. Maar toen ook de KPD de parlementaire weg koos sloot hij zich aan bij de oprichters van de Kommunistische Arbeiter Partei Deutschland. In de ogen van de KAPD had de KPD op haar beurt de arbeidersklasse "verraden".■

Zestig jaar later neemt Jan Appel die terminologie niet meer zo snel in de mond. "Wij waren met te weinigen. Teveel arbeiders bleven tenslotte geloven in de sociaal-democratie, in het parlement. En de revolutionairen waren onvoldoende voorbereid op de problemen die de revolutie stelde."■

"Het was geloof ik, in Duisburg. Op gegeven moment werden we belegerd door het leger. De regering eiste het inleveren van de wapens. Wij wisten dat we tegen een overmacht stonden. We namen contact op met de kameraden in Berlijn en overal in Duitsland: of we op hun solidariteit konden rekenen. 'Wij kunnen jullie niet helpen' zeiden ze, we krijgen daar de mensen niet meer voor op straat. Dus wij besloten de wapens niet te gebruiken. Het leger nam de stad in en ging geweldig te keer. Ja, wat denk je dan achteraf. Als je nu de gevolgen kent, als je denkt aan de tweede wereldoorlog.."■

Maar als jullie je hadden verzet, waren jullie zinloos in de pan gehakt, werp ik tegen. "Dat weet je nooit", zegt Jan, "misschien had onze wanhoopsdaad toch het revolutionaire vuur weer aangewakkerd, zouden soldaten hebben gedeserteerd, zouden andere steden

-meer-

free-lance journalist
Jan Halkes
Harpstraat 35
3513 XA Utrecht
tel 030-340812
giro 4720484

JAN APPEL: HET LEVEN
VAN EEN RADENCOMMUNIST

pagina 10

toch weer de strijd opnemen. Je kunt dat nooit van tevoren zeggen." ■

Jan Appel zat in het Roergebied toen in april 1920 in Berlijn het eerste congres gehouden werd van de KAPD. Het congres besloot tegen het verraad van de KPD een klacht in te dienen bij de Komintern, de Communistische Internationale die haar zetel in Moskou had. Jan Appel en Franz Jung werden aangewezen als de afgezanten die deze boodschap moesten overbrengen. ■

"In Polen vochten Russische troepen tegen Poolse en Franse legers. Dus over land was Rusland praktisch onbereikbaar. We wisten niet zeker of de Russische kust weer in handen van de Bolsjewiki was, maar we hadden een kranteberichtje gelezen dat de Amerikaanse troepen zich uit dit gebied zouden hebben teruggetrokken."

"Ik kende een kameraad, Hermann Knufken, die matroos was op de stoomtrawler 'Senator Schröder'. Hij ging accoord en ook het grootste deel van de bemanning zou meedoen. Franz Jung en ik, en nog een revolutionaire matroos gingen als blinde passagiers aan boord. Ter hoogte van Helgoland kwamen we met onze wapens tevoorschijn, zetten de kapitein en de officieren af en sloten ze op in de voorkajuit."

"Ons plan was om de Noorse kust heen te varen en de Russische havenstad Archangelsk of Moermansk te bereiken. Ter hoogte van Hammerfest kregen we storm en zware sneeuwval en bovendien hadden we nogal een slechte kaart. Tien dagen lang hebben we practisch geen oog dicht gedaan."

-meer-

© jan halkes 1986